

Forskningsberedningen

30 mars 2012

Göran Blomqvist

Forskningen inom humaniora och samhällsvetenskap vid svenska universitet och högskolor

1. Forskningen och utbildningen lever i symbios med varandra

Humaniora och samhällsvetenskap utbildar en stor andel av alla studenter, sannolikt en större andel än något av de andra vetenskapsområdena. Den forskning som studenterna möter har stor betydelse under hela deras yrkesliv. Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning förvaltar och undersöker det gemensamma kulturarvet, den upptäcker och omtolkar det förflutna, granskar och analyserar företeelser i vår egen tid och det mänskliga samhället generellt. Studenterna förvärvar kunskaper och olika färdigheter: att analysera, tolka, syntetisera och se sammanhang samt att reflektera och argumentera. Resultaten från forskningen ger dem förutsättningar att tänka i otraditionella banor, att kreativt kunna kombinera insikter från olika forskningsfält och att kritiskt reflektera över etiska problem. Det är därför av största vikt att säkerställa att studenter på skilda nivåer i sin utbildning ges möjligt att möta en aktiv forskning. Det är tveksamt om så är fallet idag, inte minst beträffande de humanistiska och samhällsvetenskapliga utbildningarna. Den låga ”studentpengen” är en viktig orsak till detta eftersom lärarna har svårigheter att följa den aktuella forskningen och än mindre chans att vara vetenskapligt aktiva. Bristerna i utbildningens forskningsanknytning får långsiktiga effekter genom att försvåra möjligheterna att rekrytera de mest lämpade studenterna till en framtida forskarkarriär.

2. Förbättra balansen mellan basanslag och externa anslag

Med den senaste forskningspropositionen tog regeringen ett steg i rätt riktning ifråga om att finansiera en väl fungerande basorganisation vid universitet och högskolor. Utan en sådan blir det svårt för Vetenskapsrådet (VR) och Riksbankens Jubileumsfond (RJ) att stödja och att utveckla den ledande forskningen inom humaniora och samhällsvetenskap, vilka har få andra finansiärer. Under de senaste fem åren har RJ i genomsnitt kunnat bevilja 5 – 7 procent av projektansökningarna, vilket innebär att konkurrensen är hårdare än hos andra jämförbara finansiärer. Det höga söktrycket kan ses som en direkt konsekvens av den alltför snålt tilltagna basfinansieringen i form av så kallade fakultetsanslag. Självklart bör även fördelningen och omfördelningen av lärosätenas basanslag ske efter en kvalitetsbedömning av den forskning som görs. Avvägningen mellan de fria, forskarinitierade insatserna (bottom up!) och de tematiska, riktade insatserna är grannläga och forskningspolitiskt viktig. Oavsett vilken typ av åtgärd det är frågan om, bör enskilda forskare eller forskargrupper konkurrera om

anslagen, inte lärosäten. Alla beslut om att finansiera eller avslå en ansökan måste avgöras efter en vetenskaplig kvalitetsbedömning.

3. Prioritera den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen

Svensk forskningspolitik bör inriktas på att utveckla och ytterligare tillvarata potentialen i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Dessa har ofta en bred, integrativ inriktning. Forskarna studerar frågor om mänsklig självreflektion, handlande och beslutsfattande, liksom lärande, minne, iakttagelse, språk och kognition. Flera av de utmaningar som stater och samhällen står inför har uppstått som resultat av samhällsliga och mänskliga processer: krig och konflikter, miljö- och klimatförändringar, demografiska förändringar och migration, finansiella kriser, pandemier och hälsoproblem. Forskningen om hälsa och ohälsa behandlas i anknytning till miljö, livsstil och sociala förhållanden. Dessa i sin tur har kopplingar till demografiska och socioekonomiska faktorer. Tekniska framsteg och maskiner visar sig i utvecklingsländerna vara otillräckliga för att exempelvis säkerställa tillgången till rent vatten: forskningen visar att dysfunktionella rättsliga och administrativa institutioner ofta är avgörande hinder snarare än bristande ”technology-transfer”. Studier av korruption visar att faktorer som social tillit och förtroende för myndigheterna har avgörande betydelse för samhällsutvecklingen, liksom att social tillit och förtroende är starkt kopplade till frånvaron av korruption. Humaniora och samhällsvetenskap handlar således om *identitet*, vilka vi är och hur vi har formats under den mänskliga kulturens utveckling. Men humaniora och samhällsvetenskap innebär också *aktion*, det vill säga hur vi kan agera och välja mellan alternativ, hur vi utformar mänsklighetens gemensamma framtid.

4. Öka kraven på att svensk forskning ska bidra till den internationella vetenskapen

Ett centralt kriterium på hög vetenskaplig kvalitet är forskningens genomslag i den internationella vetenskapliga diskussionen. Svensk humaniora och samhällsvetenskap framstår som mindre integrerade i internationell forskning än naturvetenskap och medicin. Svensk forskning utgår dessutom traditionellt från empiriska studier av svenska förhållanden, vilket i och för sig varken är förvånande eller fel. Men det är uppenbart att denna forskning skulle kunna få större internationellt genomslag om studierna blev mera komparativa och resultaten mera generaliserbara. Framstående arbeten som skrivs på svenska om svenska förhållanden och fenomen borde närmast rutinmässigt göras tillgängliga för en internationell läsekrets; RJ beviljar sedan några år anslag till kostnaderna för översättning. Inte minst bör viktiga resultat som tidigare publicerats på svenska till exempel sammanfattas i artikelform för internationella kolleger och publiceras i kvalitetsgranskade tidskrifter.

5. Öka graden av gränsöverskridande samarbeten och forskarnas rörlighet

Rekryteringen av framstående forskare efter internationella utlysningar är en strategisk möjlighet för svensk forskning. Dess kvalitet och förnyelse kan förstärkas genom en ökad internationell rekrytering av forskare och fler forskningssamarbeten. En återkommande iakttagelse i de senaste årens internationella utvärderingar av svenska lärosäten är den låga andelen extern rekrytering av lärare/forskare. Erfarenheten inom RJ är att svenska forskningsmiljöer är klart attraktiva för utländska forskare på postdoknivån och åren närmast därefter, medan det är svårare att rekrytera professorer. De studier som har gjorts av beviljandekvoter och framgångsfaktorer inom det europeiska forskningsrådet ERC tyder på att stater som Storbritannien och Schweiz systematiskt

tillvaratar möjligheterna att till de egna akademiska miljöerna knyta redan framstående juniora och seniora forskare med ursprung i andra länder. Denna rekryteringsstrategi är av allt att döma en viktig förklaring till att brittiska och schweiziska ansökningar är mer framgångsrika än jämförbara staters i konkurrensen om de prestigefulla ERC-anslagen.

6. Inrätta rekryteringstjänster och en karriär som är internationellt gångbar

Flera av de ovan nämnda internationella utvärderingarna av svensk forskning visar bland annat att svagheten snarare består i hur forskningen organiseras än i brist på pengar. Den stora utmaningen är således att förbättra betingelserna för lovande forskare under den kritiska perioden bortom doktorsexamen och före en professur. De unga måste få bättre chanser att etablera sig som självständiga forskare. Ledamöterna av Sveriges Unga Akademi belyser problematiken i en debattartikel den 2 mars 2012 på *DN.SE*, liksom i *GU Journalen* nr 2-12. För att svenska lärosäten ska lyckas bättre krävs att de kan erbjuda en karriärgång som är begriplig för utländska forskare och som inkluderar en så kallad tenure track. Sådana anställningar ger unga forskare goda möjligheter att forska under relativt många år (4 – 6 år) och kan därefter leda till en fast anställning/tillsvidareanställning förutsatt att den prövning som görs utfaller positivt. Inrättandet av anställningar med tenure track skulle kraftigt förbättra möjligheterna för svenska universitet och högskolor att nu rekrytera de forskare som om 10 – 20 år kan vara världsledande.

7. Stöd framgångsrika forskargrupper och framstående forskningsmiljöer

Forskningsfinansieringen måste vara inriktad på att ge framgångsrika forskare och forskargrupper tillräcklig finansiering för att de ska kunna genomföra sina studier. Sverige måste ge utrymme för fler verkligt framstående forskningsmiljöer som exempelvis Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet och QoG-institutet (the Quality of Government Institute) i Göteborg. Ett framträdande drag i det internationella forskningslandskapet under de senaste decennierna är den allt viktigare roll som så kallade institut för avancerade studier spelar för grundforskningen och därmed för universitetssystemet i stort. Instituterna är fria mötesplatser för spetsforskning, och de strävar efter att åstadkomma inte bara excellent forskning utan också banbrytande (path-breaking) resultat. Förebilderna kommer från USA med Princeton som det mest kända. Under det senaste decenniet har ett stort antal institut inrättats runt om i världen, möjligen som en följd av att forskningen söker nya former för att kunna utvecklas inom det moderna massuniversitetet. Tyska universitet har utnyttjat det så kallade excellensinitiativet till att inrätta flera institut för avancerade studier. Detta börjar ses som en viktig förklaring till de senaste årens uppgång för tysk forskning i de internationella rankingarna. Sverige har sedan mitten av 1980-talet SCAS (Swedish Collegium for Advanced Study) i Uppsala, vilket utomlands räknas som ett av de två ledande i Europa. SCAS' nationella uppdrag är en tillgång i samarbetet med andra institut och därmed för tillträdet till unika forskningsmiljöer. RJ har uppmärksammat att instituten dessutom förefaller vara ett av de mest effektiva medlen som finns för att skapa optimala betingelser för lovande forskare under den kritiska perioden bortom doktorsexamen och före en professur (se nedan punkt 8). Det är viktigt att regeringen anger hur den position som SCAS har uppnått efter decennier av målmedvetet arbete ska utvecklas och förtydligar sina ambitioner för framtiden.

8. Satsa rejält på framstående individer

RJ driver tillsammans med SCAS ett spetsforskningsprogram för unga forskare, *Pro Futura*. Detta ses av internationella bedömare som en av de mest ambitiösa satsningarna som för närvarande görs för att främja särskilt lovande forskare. Urvalsprocessen är strikt kvalitetsgrundad och utformad på liknande sätt som ERC:s. Universiteten nominerar kandidater, och det är där forskarna får sin hemmainstitution. Universiteten har full frihet att föreslå forskare från hela världen, men begränsad möjlighet att nominera förmågor från det egna lärosätet. Pro Futura ökar på så sätt samspelet med internationell forskning och ger lärosätena chansen att stärka sin rekrytering. I gengäld förbinder de sig att efter programmet anställa Pro Futura-forskaren på en så kallad tenure track-anställning, det vill säga en tillsvidareanställning. Kraven på forskarna är högt ställda, men de får all nödvändig uppbackning. De ges rika tillfällen att i långa perioder verka i ledande vetenskapliga miljöer utomlands. Där får de möjlighet att tidigt knyta nära kontakter med forskare på internationell toppnivå, varav någon fungerar som deras rådgivare och mentor. Inte bara skämtsamt har Pro Futura kallats ”professorskuvös”! Pro Futura visar hur karriärvägarna för unga forskare inom humaniora och samhällsvetenskap kan utformas så att både forskningens intellektuella innehåll och individernas karriär främjas. Det är nödvändigt att satsa rejält med resurser på varje individ. Till följd av humanisternas och samhällsvetarnas svaga ekonomi och fåtaliga finansieringskällor är detta svårt att åstadkomma utan en ohållbar minskning av antalet verksamma forskare. En satsning på lovande forskare tidigt i karriären skulle ge enastående möjligheter att effektivt profilera Sverige som framstående vetenskapsnation också inom humaniora och samhällsvetenskap.

9. Investera i forskningens infrastruktur

Möjligheterna för forskningen i Sverige att dra nytta av registerdata bör lyftas fram som ett prioriterat område. Tillgången till material i biobanker, från epidemiologiska studier, den rika informationen i surveyundersökningar och andra databaser möjliggör longitudinell forskning på individnivå. Härigenom har Sverige som vetenskapsnation stora komparativa fördelar och möjligheter att ligga i den absoluta forskningsfronten. Biobanker i kombination med existerande demografiska databaser med individinformation över en period av mer än ca 200 år erbjuder svensk forskning världsunika möjligheter. Ett effektivt utnyttjande av dessa register skapar oanade möjligheter att nå ny kunskap om hur till exempel arv, miljö och livsvillkor påverkar vår hälsa i ett långt tidsperspektiv. En god tillgång till registerdata, historiska som moderna, gynnar inte bara hälsoområdet utan har också central betydelse för forskning inom samhällsvetenskap och humaniora. Möjligheten att kunna studera samhällsförändring över tid på individ- och populationsnivå kan ge oss unik kunskap att möta flera av framtidens så kallade ”grand challenges” (det vill säga Climate change, Global health, Food security, Biodiversity, Water security, Ageing Population, Energy security). En satsning på forskningens infrastruktur inom dessa områden handlar om utvecklingen av nya metodansatser, att underlätta forskningens tillgång till registerdata och jämförbarheten mellan olika materialtyper. Samtidigt, för att den fulla potentialen av longitudinella befolkningsdatabaser och nationella register ska kunna utvecklas och utnyttjas, finns flera viktiga frågor inom juridik och etik som måste lösas.